

MAŁGORZATA RĘKOSIEWICZ

ORCID 0000-0002-3950-0649

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

CECHA LĘKU I NADZIEJA NA SUKCES JAKO KORELATY PARTYCYPACJI SPOŁECZNEJ STUDENTÓW

ABSTRACT. Rękosiewicz Małgorzata, *Cecha lęku i nadzieja na sukces jako korelaty partycypacji społecznej studentów* [Trait Anxiety and Hope for Success as Correlates of Students' Social Participation] *Studia Edukacyjne* no. 75, 2024, Poznań 2024, pp. 117-133. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. Submitted: 20.11.2024. Accepted: 28.02.2025. DOI: 10.14746/se.2024.75.7

The aim of the study was to verify the hypothesis about the trait of anxiety and hope for success as correlates of students' social participation. The *Social Participation Questionnaire*, the Hope for Success Questionnaire and the STAI State-Trait Anxiety Inventory were used. The study participants were 209 students aged 19-25. It was shown that a higher level of trait anxiety was associated with a lower level of moratorium and transitive orientation, and a higher level of hope for success was associated with a higher level of transitive orientation.

Key words: anxiety, hope for success, life orientation, social participation

Problem

Partycypację społeczną definiuje się jako zaangażowanie w realizację wspólnych celów danej grupy społecznej, do której się przynależy (Surdej, 2000; por. Misztal, 1977). Realizacja ta stanowi działanie podejmowane przez różnych członków danej grupy kolektywnie bądź indywidualnie. Partycypacja społeczna jest traktowana jako zjawisko adaptacyjne, pożądane, przynoszące korzyści tak jednostce, jak i grupie społecznej. Wyróżnia się trzy jej rodzaje: partycypację wspólnotową (tj. działalność w życiu swojego najbliższego otoczenia), partycypację publiczną (zaangażowanie w sprawy państwa) oraz partycypację indywidualną (decyzje jednostki związane z jej osobistym

życiem w danej zbiorowości) (Kozioł, 2015). Psychologię rozwoju człowieka w największym stopniu interesuje partycypacja indywidualna.

Heinz Reinders i współpracownicy (Reinders, 2006; Reinders i in., 2001; Reinders, Butz, 2001) zdefiniowali partycypację społeczną jako strategię udziału w życiu społecznym młodzieży i postawę młodzieży wobec młodości. Zwrócili uwagę, że wyraża się ona na dwóch niewykluczających się wymiarach, określanych mianem orientacji życiowych: orientacji tranzytywnej i orientacji moratoryjnej. Orientację tranzytywną zdefiniowali jako zespół postaw wobec działań i podejmowanie działań, których skutki będą widoczne w dorosłości (można ją więc rozpatrywać jako rodzaj orientacji prorozwojowej – por. Zysk, 1990). Orientacja tranzytywna obejmuje przygotowanie do przejścia (tranzycji) do dorosłości w rozumieniu podejmowania nowych zadań rozwojowych oraz nabywania nowych kompetencji niezbędnych do podjęcia dorosłych ról społecznych. Orientacja ta wyznaczana jest społecznymi oczekiwaniami i wymaganiami, głównie ze strony znaczących dorosłych – rodziców, nauczycieli, ale także osób będących w podobnym wieku, jednak posiadających większą wiedzę czy doświadczenie. Koncepcja orientacji tranzytywnej odnosi się wprost do koncepcji zadań rozwojowych Roberta Havighursta (1981) – zarówno tych charakterystycznych dla adolescencji, jak i wczesnej dorosłości. Osoba o silnym zorientowaniu tranzytywnym realizuje zarówno zadania rozwojowe z okresu adolescencji (przygotowując się tym samym, zdaniem Reindersa i in. (2001), do kolejnego etapu rozwojowego), jak i rozpoczyna realizację zadań rozwojowych okresu wczesnej dorosłości. Orientacja tranzytywna odnosi się więc ściśle do obiektywnych wskaźników dorosłości. Przygotowanie do dorosłości ma, w tym rozumieniu, zarówno charakter instrumentalny – chodzi tu o zdobycie umiejętności i nabycie wiedzy, jak i kierunkowy – to jest kształtowanie postaw, wartości, celów życiowych.

Orientacja moratoryjna inaczej jest orientacją na teraźniejsze możliwości rozwojowe. Została zdefiniowana jako postawy wobec działań i podejmowanie działań, których cele i gratyfikacje nie są odroczone w czasie, a dostępne natychmiast. Orientacja ta związana jest więc z wartościowaniem aktywności samej w sobie. Jak piszą autorzy koncepcji (Reinders, Butz, 2001), działania w jej ramach odnoszą się do samodzielnego kształtowania okresu młodzieńczego. Możliwości działań są mniej ustrukturalizowane, niż zadania rozwojowe związane z orientacją tranzytywną; w zakresie orientacji moratoryjnej młodzież ma większy wybór działań. Jeśli w społeczności młodych ludzi koncepcja młodości jako moratorium jest popierana, to młodzież ma dość dużą swobodę wyboru działań – podlegają one mniejszym ograniczeniom niż działania w ramach orientacji tranzytywnej. O ile działania w ramach orientacji tranzytywnej podporządkowane są wspólnemu wyobrażeniu społecznemu dorosłości, jej zadań i ról, o tyle w zakresie orientacji moratoryjnej młodzież indywidualnie kształ-

tuje swoje cele, działania i wartości. Działania podejmowane w ramach orientacji moratoryjnej mają służyć przyjemności (zdobywanie nowych umiejętności nie wynika z potrzeby nauczania się czegoś, co przyda się w dorosłości). Poza samymi działaniami w ramach poszczególnych orientacji istotne dla ich różnienia są więc cele działań. Znaczącymi osobami są tutaj rówieśnicy, a więc osoby znajdujące się w tym samym okresie rozwojowym.

Nasilenie obydwu orientacji wyznacza cztery typy partycypacji społecznej – integracyjny, asymilacyjny, marginalizacyjny i separacyjny. O typie integracyjnym jest mowa wówczas, kiedy osoba cechuje się zarówno wysokim poziomem orientacji tranzytywnej, jak i moratoryjnej. Typ marginalizacyjny dotyczy osób o niskim natężeniu obydwu orientacji. Typ asymilacyjny określa osoby o wysokiej orientacji tranzytywnej oraz niskiej moratoryjnej. Typ segregacyjny przeciwnie – określa osoby o niskiej orientacji tranzytywnej i wysokiej moratoryjnej.

Zgodnie z koncepcją Reindersa (2001), przewagę orientacji tranzytywnej nad moratoryjną można traktować jako wskaźnik przechodzenia do dorosłości. Badania poprzeczne (np. Rękosiewicz, 2013b; 2014; Turska, Stasiła-Sieradzka, 2016; 2018) wskazują na zależność nasilenia orientacji od wieku (od wczesnej adolescencji do wyłaniającej się dorosłości). Obserwuje się także różnice w natężeniu orientacji między uczniami różnych typów szkół, mimo znajdowania się w tej samej fazie rozwojowej (Brzezińska i in., 2013; Rękosiewicz, 2013b). Empirycznie dowiedziono także inne społeczne uwarunkowania obydwu orientacji życiowych. Wykazano wpływ rówieśników, nauczycieli i rodziców młodzieży na kształtowanie się orientacji moratoryjnej i tranzytywnej (Mianowska, 2008). Orientacja tranzytywna wiąże się także z subiektywnym wskaźnikiem dorosłości, a mianowicie z tożsamością osobistą (Rękosiewicz, 2013b; 2016). Im wyższy poziom orientacji tranzytywnej, tym wyższe natężenie tak zwanych pozytywnych wymiarów tożsamości w ujęciu Koena Luyckxa i innych (2008), to jest eksploracji wszcz, eksploracji w głąb, podejmowania zobowiązania i identyfikacji ze zobowiązaniem. Są to wymiary, których wysokie natężenie cechuje osoby o statusie tożsamości osiągniętej. W niemieckich badaniach młodzież o typie integracyjnym odczuwała niski poziom pesymizmu związanego z przyszłością – zarówno własną, jak i przyszłością ludzi w ogóle (Reinders, Butz, 2001), co stanowi niewątpliwą motywator do snucia planów o własnej przyszłości i poszukiwania tożsamości osobistej.

W innych badaniach (Turska, Stasiła-Sieradzka, 2018) orientacja tranzytywna wiązała się z dbaniem o dobro bliskich osób, rozumieniem, szacunkiem i tolerancją wobec innych (tj. przekraczaniem siebie), z niezależnością myślenia w kształtowaniu własnego światopoglądu, niezależnością w działaniu i realizacji własnych celów. Z kolei, orientacja moratoryjna wiązała się z umacnianiem, to jest wartością wiążącą się z osiągnięciami i władzą,

wskazującą na ważność statusu i prestiżu społecznego. Wykazano także, że osoby wkraczające w dorosłość o silnej orientacji tranzytywnej cechują się dobrą regulacją emocji (Jankowski, Rękosiewicz, 2013).

Biorąc pod uwagę, że z wiekiem następuje zwiększenie przewagi orientacji tranzytywnej nad moratoryjną, oczekiwane jest formowanie typu asymilacyjnego oraz integracyjnego, z silnym natężeniem orientacji tranzytywnej. Wyniki badania (Rękosiewicz, 2013b) ujawniły, że typy te wiążą się ze zwiększonym nasileniem podejmowania zobowiązań oraz identyfikacji ze zobowiązaniami. Typ asymilacyjny współwystępuje też z dobrą umiejętnością regulacji emocji (największe trudności w tym obszarze manifestowały osoby o typie segregacyjnym) (Jankowski, Rękosiewicz, 2013). Podobne wyniki uzyskano w badaniu osób z lekkim stopniem niepełnosprawności intelektualnej (Rękosiewicz, 2016; Rękosiewicz, Budzicz, 2018).

W badaniu ograniczonym do stającego przed wkraczającymi w dorosłość osobami zadania rozwojowego, jakim jest podjęcie pracy zawodowej (Turska i Stasiła-Sieradzka, 2018), wykazano, że z wyższym poziomem orientacji tranzytywnej wiązała się bardziej pozytywna uogólniona postawa wobec wejścia na rynek pracy (podczas gdy z orientacją moratoryjną – negatywną). Przełożyło się to na typy partycypacji – osoby o typie asymilacyjnym przejawiały bardziej pozytywną, a osoby o typie segregacyjnym bardziej negatywną postawę wobec przejścia ze ścieżki edukacyjnej na rynek pracy. W innym badaniu (Paszowska-Rogacz, Znajmiecka-Sikora, 2019), przeprowadzonym wśród osób w wyłaniającej się dorosłości, wykazano, że typ integracyjny (o wysokim natężeniu obydwu orientacji życiowych) wiązał się z wysokim natężeniem przystosowania związanego z własną karierą zawodową (i wyższym niż wśród innych typów partycypacji społecznej).

Osoby w wieku 18-25 lat są formalnie dorosłe, ale mają poczucie, że znajdują się pomiędzy dzieciństwem a dorosłością; mówią o sobie, że nie są już dziećmi, ale też jeszcze nie dorosłymi (np. Arnett, 1997). Wyniki badań pokazują jednak pewne zróżnicowanie wewnątrz tej grupy wiekowej, na przykład, że osoby studiujące różnią się od osób niestudiujących w analogicznym wieku pod względem wkraczania w dorosłość. Generalnie, doświadczenie studiowania wpływa na odraczenie dorosłości (Murray, Arnett, 2018; Piotrowski i in., 2013). Nie do końca wiadomo, dlaczego tak się dzieje. Hipotetycznie, trwające dłużej pozostawanie w roli osoby uczącej się, może tworzyć warunki do opóźniania ról okresu dorosłości – podjęcia pracy zawodowej czy założenia rodziny. Daje też więcej możliwości eksplorowania, a osoby studiujące nie słyszą tak często ponagleń ze strony otoczenia o podjęcie tych ról. Studiowanie staje się nadrzędnym obowiązkiem wobec innych ról. Obecnie trwają jednak także poszukiwania innych niż społeczne korelatów wyznaczników dorosłości. Poszerzana jest mapa wpływów na przy-

gotowanie do dorosłości – poszukiwane są zarówno czynniki społeczne, jak i podmiotowe, w tym osobowościowe. Zgodnie z bardzo ogólną definicją słownikową, osobowość to „całkowita suma charakterystyk behawioralnych i psychicznych wyróżniających daną jednostkę” (Colman, 2009, s. 481). Możliwa jest analiza trzech poziomów osobowości: jej cech, charakterystycznych adaptacji oraz narracji (McAdams, Pals, 2006). W odniesieniu do wkraczania w dorosłość, szczególnie cechy osobowości (a więc różnice indywidualne w zachowaniach, myślach i uczuciach, które są czasowo oraz sytuacyjnie spójne i stałe, jak też wyznaczają typowy wzorzec zachowania człowieka) cieszą się zainteresowaniem badaczy. W niniejszym artykule skupiam się na cesze lęku oraz nadziei na sukces.

Lęk analizuje się w dwojaki sposób: albo jako stan emocjonalny, albo jako cechę osobowości. Odnośnie cechy definiowany jest jako

motyw lub nabyta dyspozycja behawioralna, która czyni jednostkę podatną na postrzeganie szerokiego zakresu obiektywnie niegroźnych sytuacji jako zagrażających i reagowanie na nie stanami lęku, nieproporcjonalnie silnymi w stosunku do wielkości obiektywnego niebezpieczeństwa (Spielberger, 1966; za: Wrześniewski i in., 2011, s. 6).

Lęk stanowi cechę z zakresu różnic indywidualnych, która jest ściśle powiązana z funkcjonowaniem społecznym. Im silniejszy lęk jako cecha, tym słabsza potrzeba osiągnięć i niższe zaufanie do siebie, co wprost przekłada się na podejmowanie (bądź nie) aktywności.

Wykazano, że cecha lęku koreluje silnie ujemnie z nadzieją na sukces (Rękosiewicz i in., 2020). Nadzieja na sukces to siła oczekiwania pozytywnych efektów własnych działań (Snyder i in., 1997). Jej dwie, silnie ze sobą powiązane, składowe to: 1) przekonanie o umiejętności znajdowania rozwiązań, czyli świadomość własnej wiedzy i kompetencji, która ujawnia się w sytuacjach wymagających nowych sposobów osiągnięcia celów oraz 2) siła woli, uwiadamiająca się w inicjowaniu dążenia do celu i trwaniu w tym dążeniu. Nadzieja na sukces stanowi więc pewien wzorzec myślenia obecny w sytuacji decyzyjnej i motywujący do określonych działań.

Celem zaprojektowanego badania była analiza związków między cechą lęku i nadzieją na sukces a orientacjami moratoryjną oraz tranzytywną, a także ocena różnic pomiędzy typami partycypacji społecznej w zakresie lęku jako cechy i nadziei na sukces. Podstawą do postawienia problemu badawczego: czy lęk (jako cecha) i nadzieja na sukces są związane z partycypacją społeczną studentów? były ciekawe wyniki innych badań, dające ogólny obraz znaczenia tych dwóch cech dla rozwoju w procesie tranzytacji do dorosłości. Wykazano na przykład, że osoby wkraczające w dorosłość o silniejszym lęku charakteryzują się mniejszym natężeniem podejmowania zobowiązań tożsamościowych (Brzezińska i in., 2010), a ponadto nieustająco od nowa rozważają podjęte już

zobowiązania, zastanawiając się nad ich sensem (Crocetti i in., 2009). Choć podwyższony lęk współwystępuje generalnie z nasiloną eksploracją, to szczególnie związek ten jest silny z jej dezaadaptacyjną formą, to jest eksploracją ruminacyjną (wymiarem tożsamości wiążącym się z trudnościami w podejmowaniu zobowiązań oraz obawami związanymi z własną przyszłością) (np. Brzezińska i in., 2010; Luyckx i in., 2008). Cecha lęku osłabiając przetwarzanie informacji, utrudnia także podejmowanie decyzji, w tym w obszarze zawodowym (Saka i in., 2008). Lęk wydaje się więc „hamulcowym” progresu rozwojowego, ale także samej aktywności w sobie. Studiowanie stanowi okres przygotowania do dorosłości, przynajmniej pod względem zawodowym, ale także tożsamościowym. Jest niejako naturalnym czasem zastanawiania się nad własną przyszłością i podejmowania aktywności w celu urzeczywistnienia tych wyobrażeń. Nasilony lęk może te procesy hamować. Wydaje się więc zasadne postawienie hipotezy, że nasilony lęk będzie utrudniał tak orientację moratoryjną (hamując aktywność), jak i tranzytywną (utrudniając planowanie przyszłości). Z kolei, niskie natężenie cechy lęku będzie sprzyjać wyższemu nasileniu orientacji tranzytywnej. Przełoży się to także na różnice w natężeniu cechy lęku oraz nadziei na sukces pomiędzy typami partycypacji społecznej.

Wydaje się, że także nadzieja na sukces może mieć duże znaczenie dla orientacji tranzytywnej, choć takie badania empiryczne, zgodnie z moją wiedzą, nie zostały dotąd przeprowadzone. Wiadomo natomiast, że u osób wkraczających w dorosłość słabsza nadzieja na sukces wiąże się z trudnościami w podejmowaniu decyzji zawodowych (Zaleszczyk, Kot, 2015). Z kolei, wyższy poziom nadziei na sukces wiąże się u nich z wyższą oceną własnej wartości, a także większą zdolnością do obrony własnych praw (Grabowski, 2019). Silna nadzieja studentów stanowi także predyktor ich osiągnięć akademickich (Snyder i in., 2002) oraz poczucia własnej skuteczności w działaniach związanych ze studiowaniem (Feldman, Kubota, 2015). Studenci postawieni w sytuacji porażki, jeśli cechowali się silną nadzieją na sukces, mieli mniejszą tendencję do wycofywania się (Trzebiński, 2008). Dlatego, w referowanym badaniu postawiono hipotezę, że wyższy poziom nadziei na sukces wiąże się z wyższym poziomem orientacji tranzytywnej (co przekłada się na różnice w natężeniu nadziei na sukces pomiędzy typami partycypacji społecznej). Osoby o silnej nadziei są bowiem niejako wyposażone w umiejętność elastycznego podchodzenia do własnych planów na dorosłość, potencjalnie łatwiej znoszą porażki związane z przygotowywaniem się do podjęcia zadań rozwojowych dorosłości, czy zmiany planów. Wydaje się, że są zdolne do poszukiwania alternatywnych celów i dążenia do nich. Porażki w mniejszym stopniu zachęcają je do wycofania się z danego działania.

Podsumowując, postawiono dwie hipotezy:

1) wyższy poziom cechy lęku wiąże się z niższym poziomem orientacji moratoryjnej i tranzytywnej, a wyższy poziom nadziei na sukces wiąże się z wyższym poziomem orientacji tranzytywnej;

2) typy partycypacji społecznej będą różnić się między sobą pod względem lęku i nadziei na sukces.

Metoda

Celem przeprowadzonego korelacyjnego badania była eksploracja potencjalnych związków między cechą lęku i nadzieją na sukces a orientacjami moratoryjną oraz tranzytywną, jak również ocena różnic pomiędzy typami partycypacji społecznej w zakresie lęku jako cechy i nadziei na sukces. Ogólne pytanie badawcze można sprowadzić do następującego: *czy lęk (jako cecha) i nadzieja na sukces są związane z partycypacją społeczną studentów?*

Uczestnicy

W badaniu wzięło udział 209 studentów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w wieku 19-25 lat. Rok akademicki, w którym przeprowadzono badanie, był dla jego uczestników pierwszym do siódmego roku studiowania w sumie (tab. 1). Zdecydowaną większość osób badanych stanowiły kobiety, natomiast 2,9% osób określiło swoją płęć jako inną niż kobieta czy mężczyzna.

Tabela 1

Charakterystyka uczestników (N = 209)

Zmienne	
Wiek	$M = 21,80$ ($sd = 1,52$)
Płęć	
Kobieta	$n = 175$ (83,7%)
Mężczyzna	$n = 28$ (13,4%)
Inna	$n = 6$ (2,9%)
Rok studiów	
Pierwszy	$n = 42$ (20,1%)
Drugi	$n = 34$ (16,3%)
Trzeci	$n = 58$ (27,8%)
Czwarty	$n = 43$ (20,6%)
Piąty	$n = 24$ (11,5%)
Szósty	$n = 7$ (3,3%)
Siódmy	$n = 1$ (0,5%)

Narzędzia

Zastosowano trzy narzędzia badawcze w wersji elektronicznej w następującej kolejności: *Kwestionariusz Nadziei na Sukces* (Łaguna i in., 2005), *Inwentarz Stanu i Cechy Lęku STAI* w polskiej adaptacji (Wrześniewski i in., 2011), *Kwestionariusz Partycypacji Społecznej* (KPS-S2) autorstwa Anny I. Brzezińskiej, Szymona Hejmanowskiego i Małgorzaty Rękosiewicz (Rękosiewicz, 2013a) oraz metryczkę.

Kwestionariusz Nadziei na Sukces (Łaguna i in., 2005) posłużył do obliczenia poziomu nadziei na sukces, to jest siły oczekiwania pozytywnych efektów własnych działań. Kwestionariusz składa się z 12 twierdzeń (w tym 8 diagnostycznych). Odpowiedzi przygotowano w formacie skali Likerta – każdemu zdaniu przyporządkowano osiem odpowiedzi: 1 – *zdecydowanie nieprawdziwe*; 2 – *w większości przypadków nieprawdziwe*; 3 – *raczej nieprawdziwe*; 4 – *trochę nieprawdziwe*; 5 – *trochę prawdziwe*; 6 – *raczej prawdziwe*; 7 – *w większości przypadków prawdziwe*; 8 – *zdecydowanie prawdziwe*.

Przykładowe zdania brzmią następująco:

- *Jest wiele sposobów rozwiązania każdego problemu.*
- *Moje życiowe doświadczenie dobrze przygotowało mnie do wyzwań przyszłości.*

Wynik oblicza się poprzez zsumowanie punktów. Minimalnie można uzyskać 8 punktów, maksymalnie – 64 punkty. Im wyższy wynik, tym wyższe natężenie nadziei na sukces. Rzetelność mierzona *alfa*-Cronbacha wyniosła 0,89.

Z *Inwentarza Stanu i Cechy Lęku STAI* w polskiej adaptacji (Wrześniewski i in., 2011) zastosowano jedną skalę, służącą do pomiaru lęku rozumianego jako cecha osobowości. Skala ta składa się z 20 twierdzeń, względem których badana osoba ustosunkowuje się na czterostopniowej skali: 1 – *prawie nigdy*; 2 – *czasem*; 3 – *często*; 4 – *prawie zawsze*, oceniając, jak zazwyczaj się czuje.

Przykładowe zdania brzmią następująco:

- *Jestem skłonny/skłonna brać wszystko zbyt poważnie.*
- *Przeżywam rozczarowania tak dotkliwie, że nie mogę przestać o nich myśleć.*

Wyniki oblicza się sumując punkty (można uzyskać od 20 do 80 punktów). Następnie dokonuje się normalizacji do skali stenowej. Wyższy wynik oznacza wyższe natężenie cechy lęku. Rzetelność skali mierzona *alfa*-Cronbacha wyniosła 0,92.

Konstrukcja *Kwestionariusza Partycypacji Społecznej* (KPS) oparta została na teoretycznym ujęciu partycypacji społecznej Reindersa i innych (Reinders i in., 2001; Reinders, Butz, 2001). Dostępne są dwie wersje wiekowe kwestionariusza: KPS-1: 13-17 lat oraz KPS-2: 18-30 lat, a także wersja podstawowa (KPS) oraz skrócona (KPS-S). W związku z tym, że drugi zastosowany test (NEO-FFI) jest dość długi, w badaniu wykorzystano skróconą wersję narzędzia (KPS-S2), aby nie zwiększać potencjalnego zmęczenia osób badanych. Skrócona wersja KPS składa z 20 pozycji, w formie zdań oznajmujących two-

rzających dwie skale: orientacji tranzytywnej oraz orientacji moratoryjnej (po 10 pozycji w każdej skali). Odpowiedzi przygotowano w formacie skali Likerta – każdemu zdaniu przyporządkowano po pięć odpowiedzi: 1 – *nie*; 2 – *raczej nie*; 3 – *trudno powiedzieć*; 4 – *raczej tak*; 5 – *tak*. Przykładowe zdania brzmią następująco:

- orientacja moratoryjna: *Korzystam z życia, póki jestem młoda/y;*
- orientacja tranzytywna: *Wkładam dużo wysiłku w naukę, aby zdobyć w przyszłości dobrą pracę.*

Wynikiem jest średnia punktów uzyskana w każdej z dwóch skal – minimalnie można uzyskać więc 1, a maksymalnie 5 punktów w każdej skali. Im wyższy wynik, tym wyższe natężenie danej orientacji. Rzetelność mierzona alfa-Cronbacha wynosiła w skali orientacji tranzytywnej 0,90, a w skali orientacji moratoryjnej 0,80.

Metryczka pozwoliła na uzyskanie informacji dotyczących płci, wieku oraz przebytych lat studiów osób badanych.

Procedura i analiza danych

Badanie przeprowadzono drogą internetową. Informacja o badaniu została przesłana studentom Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za pomocą uczelnianej poczty elektronicznej oraz uniwersyteckich mediów społecznościowych. Uczestnicy otrzymywali list przewodni z instrukcją oraz linkiem do badania. Uzyskane dane zostały opracowane w pakiecie IBM SPSS Statistics, wersja 27.0.

Plan analiz

Przeprowadzenie testu t dla prób zależnych, wskazującego różnice w natężeniu orientacji moratoryjnej i tranzytywnej uczestników badania, pomogło ocenić, na ile typowa dla okresu rozwojowego jest próba badania. Właściwa analiza danych obejmowała dwa kroki. Pierwszy – analiza korelacji między orientacją moratoryjną, tranzytywną, lękiem i nadzieją na sukces umożliwiła weryfikację hipotezy o związkach między tymi zmiennymi. W drugim kroku, w celu weryfikacji hipotezy drugiej, przeprowadzono analizę skupień metodą k -średnich, obejmującą obydwie orientacje życiowe, a następnie wykonano wielozmiennową analizę wariancji z typem partycypacji społecznej jako czynnikiem oraz lękiem i nadzieją na sukces jako zmiennymi zależnymi.

Wyniki

Test t dla prób zależnych ujawnił istotną statystycznie różnicę w natężeniu orientacji tranzytywnej i moratoryjnej [$t(208) = 10,80; p < 0,001; d$ Cohena = 1,18].

Badani studenci cechowali się wyższym natężeniem orientacji tranzytywnej ($M = 3,49$; $sd = 0,80$) niż moratoryjnej ($M = 2,61$; $sd = 0,71$).

W celu weryfikacji pierwszej hipotezy przeprowadzono analizę korelacji pomiędzy orientacjami życiowymi, lękiem i nadzieją na sukces (tab. 2). Pomiedzy dwiema orientacjami życiowymi występuje słaba ujemna korelacja. Orientacja moratoryjna koreluje ujemnie (także słabo) z cechą lęku. Nie zaobserwowano, z kolei, związku między orientacją moratoryjną a nadzieją na sukces. Orientacja tranzytywna koreluje umiarkowanie silnie ujemnie z lękiem oraz silnie dodatnio z nadzieją na sukces. Pomiedzy lękiem a nadzieją na sukces ujawniła się silna korelacja ujemna.

Tabela 2

Parametry zbadanych zmiennych i korelacje (r-Pearsona)
między orientacjami życiowymi, lękiem i nadzieją na sukces

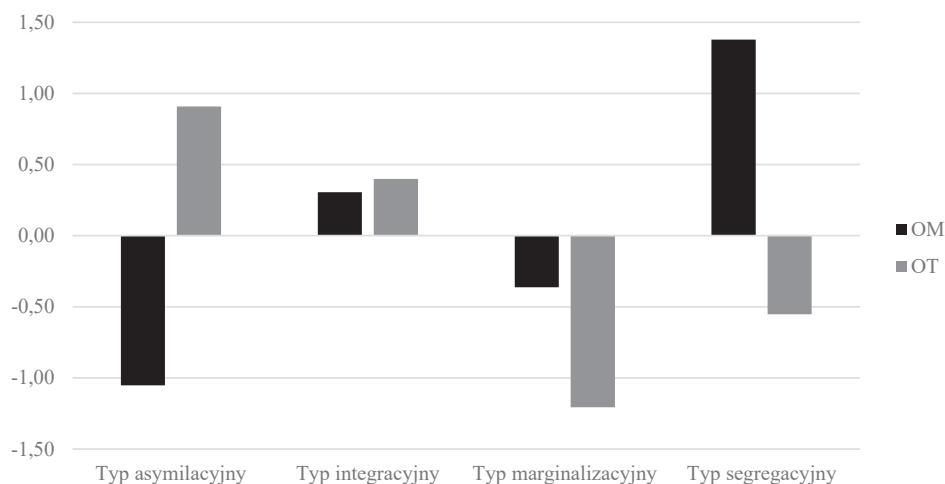
Zmienna	Zakres wyniku	<i>M</i>	<i>Sd</i>	1	2	3	4
1. OM	1-5	2,61	0,71	-			
2. OT	1-5	3,49	0,80	-0,22**	-		
3. Lęk	1-10	7,54	2,55	-0,16*	0,41**	-	
4. Nadzieja na sukces	20-80	43,32	10,26	0,11	0,67**	-0,61**	-

Uwaga: OM – orientacja moratoryjna, OT – orientacja tranzytywna.

* $p < 0,05$, ** $p < 0,001$.

W celu weryfikacji hipotezy drugiej najpierw przeprowadzono analizę skupień metodą *k*-średnich. Wyodrębniono cztery skupienia, odpowiadające czterem typom partycypacji społecznej: typ asymilacyjny – o bardzo niskim natężeniu orientacji moratoryjnej i bardzo wysokim natężeniu orientacji tranzytywnej ($n = 56$; 26,8%), typ integracyjny – o umiarkowanie silnym natężeniu obydwu orientacji ($n = 67$; 32,1%), typ marginalizacyjny – o umiarkowanie niskim natężeniu orientacji moratoryjnej i bardzo niskim natężeniu orientacji tranzytywnej ($n = 46$; 22,0%) oraz typ segregacyjny – o bardzo wysokim natężeniu orientacji moratoryjnej i niskim tranzytywnej ($n = 40$; 19,1%) – rycina 1.

Następnie przeprowadzono wielozmiennową analizę wariancji z typem partycypacji społecznej jako czynnikiem oraz lękiem i nadzieją na sukces jako zmiennymi zależnymi. Analiza ujawniła istotny efekt główny [λ Wilksa = 0,75; $F(6; 396) = 10,39$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,14$]. Testy *post hoc* Tukeya wykazały różnice pomiędzy osobami o określonych typach partycypacji społecznej w odniesieniu zarówno do cechy lęku, jak i nadziei na sukces (tab. 3). Osoby

Ryc. 1. Typy partycypacji społecznej

(Uwaga: OM – orientacja moratoryjna, OT – orientacja tranzytywna)

o typie marginalizacyjnym cechowały się silniejszym lękiem i słabszą nadzieją na sukces niż osoby przynależące do pozostałych typów partycypacji społecznej.

Tabela 3

Porównanie średnich wymiarów tożsamości w typach partycypacji społecznej na podstawie analizy wariancji i testów *post hoc* Tukeya

	Typ asymilacyjny	Typ integracyjny	Typ marginalizacyjny	Typ segregacyjny	F (η^2)
Lęk	M = 7,24 ^a sd = 2,73	M = 6,86 ^a sd = 2,67	M = 9,00 ^b sd = 1,37	M = 7,41 ^a sd = 2,52	21,37 (0,24) p < 0,001
Nadzieja na sukces	M = 47,31 ^b sd = 9,02	M = 46,02 ^b sd = 8,28	M = 34,18 ^a sd = 10,11	M = 44,54 ^b sd = 8,57	7,40 (0,10) p < 0,001

Uwaga. Różne indeksy obok wartości oznaczają istotne różnice pomiędzy grupami: a – niższa średnia, b – wyższa średnia.

Dyskusja

Uczestnicy badania cechowali się wyższym natężeniem orientacji tranzytywnej niż moratoryjnej, co jest typowe dla tej grupy wiekowej (por. Rękosiewicz, 2013b; 2014). Projektując badanie, postawiono dwie hipotezy. Pierw-

sza zakładała, że wyższy poziom cechy lęku wiąże się z niższym poziomem orientacji moratoryjnej i tranzytywnej, a wyższy poziom nadziei na sukces z wyższym poziomem orientacji tranzytywnej. Hipoteza ta potwierdziła się w całości. Przy czym, należy zauważyć, korelacja między orientacją moratoryjną a lękiem okazała się słaba. Dużo silniejszy był związek orientacji tranzytywnej z lękiem i nadzieją na sukces. Podobnie jak w innych badaniach (Rękosiewicz i in., 2020), cecha lęku korelowała ujemnie z nadzieją na sukces.

Udało się odtworzyć cztery typy partycypacji społecznej, zgodne z koncepcją teoretyczną (Reinders i in., 2001). Dalsza analiza potwierdziła hipotezę drugą, że poszczególne typy partycypacji społecznej różnią się pod względem natężenia cechy lęku i nadziei na sukces. Na tle pozostałych typów wyróżnia się typ marginalizacyjny, a więc o niskim natężeniu obydwu orientacji życiowych (umiarkowanie niskim natężeniu orientacji moratoryjnej i bardzo niskim tranzytywnej). Osoby o tym typie cechowały się silnym lękiem (znacznie silniejszym niż osoby o pozostałych typach), a także słabą nadzieją na sukces (również słabszą od wszystkich pozostałych typów).

Uzyskane wyniki wskazują, że wysoki poziom lęku może stanowić czynnik ryzyka rozwoju partycypacji społecznej w wyłaniającej się dorosłości. Szczególne znaczenie lęku należy przypisać jego oddziaływaniu na orientację tranzytywną. Osoby o silnym lęku okazały się w słabym stopniu wykorzystywać okres studiów jako czas przygotowania do dorosłości, podjęcia nowych zadań rozwojowych, przygotowania do objęcia nowych ról społecznych. Podobne wyniki w odniesieniu do innego subiektywnego wskaźnika dorosłości – tożsamości osobistej, uzyskano w innym badaniu (Brzezińska i in., 2010), w którym im silniejszy lęk, tym silniejsza eksploracja ruminacyjna, a słabsze eksploracja wszerz, w głąb, podejmowanie zobowiązania i identyfikacja z nim. Lęk wydaje się demotywować do przygotowywania do dorosłości, planowania własnej przyszłości, co jest spójne z wynikami innych badań (np. Saka i in., 2008).

O ile nasilona cecha lęku stanowi czynnik ryzyka rozwoju partycypacji społecznej, o tyle odwrotna okazała się rola nadziei na sukces. Nadzieja na sukces składa się z przekonania o osobistej umiejętności znajdowania rozwiązań oraz z siły woli. Wydają się to cechy niezbędne nie tylko do tworzenia planów swojej przyszłości, ale także wytrwania w przygotowywaniu do niej. Nadzieja okazała się sprzyjać osobistemu przygotowaniu do dorosłości, co jest spójne z wynikami innych badań (np. Zaleszczyk, Kot, 2015).

Szczególnym wyzwaniem dla praktyki psychologicznej wydają się osoby o marginalizacyjnym typie partycypacji społecznej (stanowiły 22% wszystkich badanych). W niewielkim stopniu podejmują się one aktywności rówieśniczej, ale też w bardzo słabym stopniu podejmują działania przygotowujące do tranzycji do dorosłości. Są to osoby wycofane, cechujące się wysokim lę-

kiem, słabą siłą woli, słabą wiarą we własne możliwości, we własną skuteczność. Zdecydowanie potrzeba dalszych badań tej specyficznej grupy, w celu odnalezienia zasobów mogących potencjalnie wesprzeć jej rozwój.

Mocną stroną tego badania jest wyłonienie typu marginalizacyjnego i uchwycenie jego specyfiki. Jest to nowa wiedza wskazująca wprost znaczenie cech osobowości dla partycypacji społecznej we wkraczaniu w dorosłość. Przeprowadzone badanie umożliwiło wychwycenie czynników osobowościowych mających znaczenie dla partycypacji społecznej u osób w wyłaniającej się dorosłości. Czynnikiem ryzyka okazała się cecha lęku – im większe jej nasilenie, tym większe wycofanie z działań nakierowanych na tranzycję. Szczególnie silne konsekwencje może to mieć w badanym okresie życia, to jest okresie studiowania. Z jednej strony, osoby w tym wieku są formalnie (prawnie) dorosłe, z drugiej, jak wiadomo z doniesień empirycznych, znajdują się bardziej pomiędzy dzieciństwem a dorosłością i same tak o sobie mówią (Arnett, 1997). Niemniej, znajdują się w fazie poprzedzającej bezpośrednio dorosłość. O ile istnieje aprobata społeczna odraczania dorosłości, przedłużania czasu silnego zorientowania morytoryjnego na poziomie szkół średnich, czy na początku studiów, o tyle im bliżej końca studiów, tym bardziej społecznie oczekuje się zwiększania orientacji tranzytywnej. Samo ukończenie studiów wymusza podjęcie kolejnego zadania rozwojowego przynajmniej w obszarze zawodowym. Nasilony lęk może stać się czynnikiem przedłużającym moratorium, odraczającym dorosłość w stopniu większym, niż jest to społecznie aprobowane.

Z przeprowadzonego badania wyłonił się także czynnik wspierający partycypację społeczną studentów – nadzieja na sukces. Wiązała się ona z nasileniem orientacji tranzytywnej, a więc orientacji wspierającej rozwój we wkraczaniu w dorosłość i której poziom wzrasta wraz z wiekiem od adolescencji do wyłaniającej się dorosłości.

Mimo niewątpliwiej wartości dla poszerzenia ogólnej wiedzy o wkraczaniu w dorosłość, przedstawione badania mają także swoje słabe strony. Warto byłoby zreplikować te badania w grupach innych niż studenckie, ale znajdujących się w tej samej fazie rozwojowej. Ponadto, słabą stroną badania była znaczna przewaga liczebna kobiet nad mężczyznami, co nie odzwierciedla populacji ogólnej studentów. Dalsze badania empiryczne dotyczące partycypacji społecznej powinny ponadto uwzględniać następujące rekomendacje:

1. Poszerzenie grup uczestników badań o osoby niestudiujące. Uczestnikami omówionych badań byli studenci, co sprawia, że generalizowanie wyników tych badań byłoby nadinterpretacją. Doświadczenie studiowania wpływa bowiem na odraczanie dorosłości (Murray, Arnett, 2018; Piotrowski i in., 2013). Konieczne jest obecnie zapraszanie do badań osób w wieku 18-25 lat, ale niepodejmujących studiów, a na przykład podejmujących już pracę

zawodową lub edukację w innej formie niż studiowanie oraz tych, którzy nie podejmują w tym wieku ani edukacji, ani pracy zawodowej.

2. Badanie biologicznych podstaw zachowań moratoryjnych i tranzytywnych – na przykład cech temperamentu. Nasz ogólny poziom aktywności warunkowany jest w dużej mierze biologicznie, w tym temperamentalnie. Brakuje dotąd wiedzy, w jakim stopniu temperament zachęca (bądź zniechęca) do podejmowania działań zorientowanych moratoryjnie i tranzytywnie.

3. Badanie historii życiowych zmierzających do określonego rozwoju orientacji życiowych. Przeprowadzone dotąd badania wskazują, że określona orientacja życiowa lub specyficzny typ partycypacji społecznej wiąże się ze specyficznymi relacjami z dorosłymi i rówieśnikami.

Wkład autorów

Autor deklaruje samodzielny wkład w powstanie pracy.

REFERENCES

Opracowania

- Brzezińska, A.I., Piotrowski, K., Garbarek-Sawicka, E., Karowska, K., Muszyńska, K. (2010). *Wymiary tożsamości a ich podmiotowe i kontekstowe korelaty*. *Studia Psychologiczne*, 49, 81-93
- Colman, A.M. (2009). *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- Havighurst, R.J. (1981). *Developmental tasks and education*. New York: Longman
- Kozioł, R. (2015). *Partycypacja publiczna i społeczna we współczesnej Polsce: pojęcie, formy, podmioty i uwarunkowania*. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia Politologica*, XV, 25
- Łaguna, M., Trzebiński, J., Zięba, M. (2005). *KNS – Kwestionariusz Nadziei na Sukces*. Podręcznik. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP
- Mianowska, E. (2008). *Strategie społecznego uczestnictwa młodzieży*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls
- Misztal, B. (1977). *Zagadnienia społecznego uczestnictwa i współdziałania. Analiza w świetle teorii i badań socjologicznych*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich
- Murray, J.L., Arnett, J.J. (red.). (2018). *Emerging adulthood and higher education: A new student development paradigm*. Nowy Jork: Routledge
- Paszkowska-Rogacz, A., Znajmiecka-Sikora, M. (2019). *The role of life orientation and type of social participation on career adaptability in emerging adulthood*. W: S. Grajcar, T. Šprlák (red.), *Conference Proceedings from the 2019 Conference of the International Association for Educational and Vocational Guidance (IAEVG)* (ss. 337-342). Bratysława: Združenie pre kariérové poradenstvo a rozvoj kariéry
- Reinders, H. (2006). *Jugendtypen zwischen Bildung und Freizeit. Theoretische Präzisierung und empirische Prüfung einer differenziellen Theorie der Adoleszenz*. Münster – New York – München – Berlin: Waxmann
- Reinders, H., Bergs-Winkels, D., Butz, P., Claßen, G. (2001). *Typologische Entwicklungswege Jugendlicher. Die horizontale Dimension sozialräumlicher Entfaltung*. W: J. Mansel, W. Schweins, M. Ulbrich-Herrmann (red.), *Zukunftsperspektiven Jugendlicher. Wirtschaftliche und soziale Entwicklungen als Herausforderung und Bedrohung für die Lebensplanung* (ss. 200-216). München: Juventa Verlag
- Reinders, H., Butz, P. (2001). *Entwicklungswege Jugendlicher zwischen Transition und Moratorium*. *Zeitschrift für Pädagogik*, 47, 913-928
- Rękosiewicz, M. (2013a). *Kwestionariusz Partycypacji Społecznej (KPS): konstrukcja i analiza właściwości psychometrycznych*. *Studia Psychologiczne*, 5, 35-52
- Rękosiewicz, M. (2016). *Społeczny kontekst kształtowania się tożsamości osób z niepełnosprawnością intelektualną w okresie późnej adolescencji i wylaniającej się dorosłości*. Niepublikowana rozprawa doktorska. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
- Rękosiewicz, M., Choina, E., Chojnacka, M., Hoffman, M., Izbaner, M., Izydorczyk, K., Kluczyk, K., Kulesa, J., Łazarów, N., Rusnak, D., Sakrajda, M., Walkowiak, M., Wiczór, M., Żelichowska, D. (2020). *Psychologiczne uwarunkowania podejmowania edukacji domowej*. *Kultura i Edukacja*, 1, 86-103
- Surdej, A. (2000). *Partycypacja*. W: H. Domański, W. Morawski, J. Mucha, M. Ofierska, J. Szacki, M. Ziółkowski (red.), *Encyklopedia socjologii*. Warszawa: Oficyna Naukowa
- Trzebiński, J. (2008). *Dwie nadzieje*. W: M. Plopa, M. Błazek (red.), *Współczesny człowiek w świetle dylematów i wyzwań: perspektywa psychologiczna* (ss. 19-27). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls

- Turska, E., Stasiła-Sieradzka, M. (2016). *Orientacja życiowa i typ partycypacji społecznej a gotowość do aktywności przedsiębiorczej w okresie wchodzącej dorosłości*. *Spółeczeństwo i Edukacja*, 21, 89-102
- Wrześniewski, K., Sosnowski, T., Jaworowska, A., Fecenec, D. (2011). *Inwentarz Stanu i Cechy Lęku*. STAI. Podręcznik. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP
- Zaleszczyk, A.K., Kot, P. (2015). *Nadzieja na sukces a trudności w podejmowaniu decyzji zawodowych*. *Roczniki Psychologiczne*, 18, 599-609
- Zysk, T. (1990). *Orientacja prorozwojowa*. W: J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski (red.), *Orientacje społeczne jako element mentalności* (s. 199). Poznań: Wydawnictwo Naukom

Źródła internetowe

- Arnett, J.J. (1997). *Young people's conceptions of the transition to adulthood*. *Youth and Society*, 29, 1-23. <https://doi.org/10.1177/0044118X97029001001>
- Brzezińska, A.I., Kaczan, R., Wojciechowska, J. (2013). *Social participation, identity style and identity dimensions in late adolescence among students of three types of vocational schools*. *Polish Psychological Bulletin*, 44, 310-321. <https://doi.org/10.2478/ppb-2013-0034>
- Crocetti, E., Hale, W.W., Meeus, W., Klimstra, T., Keijsers, L. (2009). *Anxiety trajectories and identity development in adolescence: A five-wave longitudinal study*. *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 839-849. <https://doi.org/10.1007/s10964-008-9302-y>
- Feldman, D.B., Kubota, M. (2015). *Hope, self-efficacy, optimism, and academic achievement: Distinguishing constructs and levels of specificity in predicting college grade-point average*. *Learning & Individual Differences*, 37, 210-216. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2014.11.022>
- Grabowski, A. (2019). *Poczucie własnej wartości a nadzieja na sukces u młodych dorosłych*. *Fides et ratio*, 37, 83-94. <https://doi.org/10.34766/fetr.v1i37.38>
- Jankowski, P., Rękosiewicz, M. (2013). *Type of social participation and emotion regulation among upper secondary school students*. *Polish Psychological Bulletin*, 44, 322-330. <https://doi.org/10.2478/ppb-2013-0035>
- Luyckx, K., Schwartz, S.J., Berzonsky, M.D., Soenens, B., Vansteenkiste, M., Smits, I., Goossens, L. (2008). *Capturing ruminative exploration: Extending the four-dimensional model of identity formation in late adolescence*. *Journal of Research in Personality*, 42, 58-82. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2007.04.004>
- Luyckx, K., Schwartz, S.J., Goossens, L., Pollock, S. (2008). *Employment, sense of coherence and identity formation: Contextual and psychological processes on the pathway to sense of adulthood*. *Journal of Adolescent Research*, 23, 566 - 591. <https://doi.org/10.1177/0743558408322146>
- McAdams, D.P., Pals, J.L. (2006). *A new Big Five: Fundamental principles for an integrative science of personality*. *American Psychologist*, 61, 204-217. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.3.204>
- Piotrowski, K., Kaczan, R., Rękosiewicz, M. (2013). *Off-time higher education as a risk factor in identity formation*. *Polish Psychological Bulletin*, 44, 299-309. <https://doi.org/10.2478/ppb-2013-0033>
- Rękosiewicz, M. (2013b). *Type of social participation and identity formation in adolescence and emerging adulthood*. *Polish Psychological Bulletin*, 44, 277-287. <https://doi.org/10.2478/ppb-2013-0031>
- Rękosiewicz, M. (2014). *Orientacja życiowa i typ partycypacji społecznej w okresie wczesnej i późnej adolescencji i wylaniającej się dorosłości: kontekst edukacyjny*. *Psychologia Rozwojowa*, 19, 73-85. <https://doi.org/10.4467/20843879PR.14.025.2964>

- Rękosiewicz, M., Budzicz, Ł. (2018). *The role of social participation in the formation of identity in young people with mild intellectual disability and in intellectual norm: A comparative study*. *Roczniki Psychologiczne*, 21, 309-326. <https://doi.org/10.18290/rpsych.2018.21.4-2>
- Saka, N., Gati, I., Kelly, K.R. (2008). *Emotional and personality-related aspects of career-decision-making difficulties*. *Journal of Career Assessment*, 16, 403-424. <https://doi.org/10.1177/1069072708318900>
- Snyder, C.R., Shorey, H.S., Cheavens, J., Pulvers, K.M., Adams III, V.H., Wiklund, C. (2002). Hope and academic success in college. *Journal of Educational Psychology*. 94, 820-827. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.94.4.820>
- Turska, E., Stasiła-Sieradzka, M. (2018). *Orientacje życiowe a postawy wobec rynku pracy ludzi młodych. Mediująca rola wartości*. *Czasopismo Psychologiczne*, 24, 143-150. <https://doi.org/10.14691/CPPJ.24.1.143>